

REITINGER, LUKÁŠ:
VRATISLAV. PRVNÍ KRÁL ČECHŮ.
ARGO, PRAHA 2017, 533 S.
ISBN 978-80-257-20707

Josef Šrámek

Jak lakonicky předesílá název předmětné knihy, jejím hlavním hrdinou je Vratislav, první z Přemyslovců, jehož skráně ozdobila v polovině osmdesátých let 11. století královská koruna. Autor práce Lukáš Reitinger, působící na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, zde přirozeně nevstupuje na pole neorané. Ponecháme-li stranou fundamentální díla Františka Palackého a Václava Novotného (sám Reitinger ale v obligátním historiografickém úvodu ukazuje, že osoba prvního českého krále poutala pozornost dějepisců již v 17. století), jen v posledních letech se v prostředí domácí medievistiky tématu věnovala řada badatelů, z nichž patří vyzdvihnout především jména Josefa Žemličky, Martina Wihody, Davida Kalhouse či Vratislava Vaníčka. Posledně jmenovaný dokonce věnoval knížeti a králi Vratislavovi celou monografii.¹ Nabízí se tedy otázka, jaký prostor vůbec zůstal pro Lukáše Reitingera?

Lukáš Reitinger si byl zjevně těchto mantinelů vědom. Soudí, že prostředky zvolené jeho předchůdci (z nichž vyzdvihuje přednostně Václava Novotného a Vratislava Vaníčka), tj. využití Kosmovy kroniky coby výchozího rámce, doplněného o svědectví dalších pramenů, své plody přinesly a dnes je již tento postup vyčerpán. Sám pro sebe však našel řešení v inspiraci přístupy moderní evropské medievistiky. Poučen proslulým „životopisem“ francouzského krále Ludvíka IX. z pera Jacquese Le Goffa² se Reitinger rozhodl nejlépe cestou klasické chronologicky koncipované biografie, čímž by se dostal do problému, jak se vyrovnat se jmenovanou monografií Vaníčkovou, ale zvolil alternativu v podobě klíče tematického, problémového. Odkaz na knihu uznávaného francouzského historika je nepřekvapivě takřka povinnou součástí poznámkového aparátu biografii osobností doby středověku, pohříchu ne vždy však toto přihlášení se k Le Goffově práci hraje větší než jen formální, resp. legitimizační roli. Lze předeslat, že Lukáš Reitinger se tohoto

¹ VANÍČEK, Vratislav: *Vratislav II. (I.). První český král. Čechy v době evropského kulturního obratu v 11. století*. Praha 2004. Tématu se částečně dotýká i další Vaníčková monografie, srov. Týž: *Soběšlav I. Přemyslovci v kontextu evropských dějin v letech 1092–1140*. Praha 2007.

² LE GOFF, Jacques: *Svatý Ludvík*. Praha 2012.

nešvaru vyvaroval a v případě jeho knihy je možno hovořit o funkční aplikaci Le Goffova schématu. Cílem Reitingerovy knihy má být podle jeho slov systematická revize relevantních pramenů k vládě Vratislava II., zhodnocení jejich výpovědní hodnoty a diskuse o sporných interpretacích. To je cesta, kterou se Lukáš Reitinger chce přiblížit skutečnému Přemyslovi Vratislavovi, skrytému za oponou pramenů. Víc, než kdy jindy totiž historické prameny představují pro historika spíše soupeře, než pomocníka.

Knihu Lukáš Reitinger otevírá klasickým historiografickým přehledem bádání o životě a době knížete a krále Vratislava. Konstatuje přitom, že čas Vratislavovy vlády se často stal kolbištěm interpretací nacionálních historiografií české a německé a upozorňuje na skutečnost, že do této doby patří také mnohé profilující problémové okruhy, diskutované medievistikou dodnes, počínaje rolí a postavením staroslověnské liturgie a vzdělanosti v českých zemích raného středověku a počátky české listiny a otázkou kulturních styků vůbec konče. Součástí úvodu je také relativně obsáhlé pojednání, v němž Reitinger shrnuje základní chronologii a dobový kontext Vratislavova života, včetně okolností, které jej determinovaly a formovaly, jak na poli domácím, tak zahraničním. Třebaže tedy Lukáš Reitinger nejde cestou klasického životopisu, díky takto koncipovanému úvodu neztrácí ani méně znalý čtenář půdu pod nohama.

Hned první kapitola, autorem trefně nazvaná *Kosmův labyrint*, je klíčová. Dílo svatovítského kanovníka Kosmy zaujímá v dějinách českého středověku zcela výsadní postavení. Je banálním konstatováním, že Kosmas sledoval při psaní kroniky své vlastní cíle, měl své oblíbence a neoblíbence a tomu podle všeho přizpůsoboval i linii vyprávění. Ne nadarmo hovoří česká medievistika o kosmovském dějepisectví, čímž je míněno, že na řadu událostí nazíráme pro nemožnost komparace s jinými prameny výhradně Kosmovými očima. A toto se vztahuje také na osobnost knížete a krále Vratislava a jeho vládu. Řada historiků se zamýšlela nad vztahem panovníka a kronikáře, který zjevně nebyl nejsrdečnější. Otázka ovšem zní, jak moc je Kosmův obraz Vratislava II. shodný se skutečným Vratislavem? Lukáš Reitinger konstatuje, že Vratislavova vláda není pro Kosmu příslovečným zlatým věkem, třebaže český panovník tehdy stanul se ziskem královského důstojenství na mocenském vrcholu, ale spíše určitým předělem a samotný obraz Přemyslovce je rozporuplný. Kosmas na jednu stranu nezpochybňuje Vratislava jako legitimního panovníka, vykresluje jej však v černých barvách jako muže lstivého a pomstychtivého. Klíčová léta Vratislavových úspěchů 1074–1080 kronikář přechází mlčením, přičemž jak trefně postihl naposledy Martin Wihoda, věci nelze vysvětlit tím, že Kosmas pobýval na studiích v zahraničí. Kosmas ne-

doceňuje ani klidnou dobu Vratislavovy vlády, kontrastující s poměry na počátku 12. století, kdy svatovítský kanovník svou kroniku dopisoval. Zdá se, že Kosmova nevráživost vůči Vratislavovi jde až tak daleko, že v díle mlčí o panovníkových zásluhách na rozvoji svatovítského chrámu.

Podobně jako jiní autoři také Lukáš Reitinger rozvažuje nad důvody Vratislavovy neoblíbenosti u kronikáře Kosmy. Dochází k poznání, že odtažitý vztah k panovníkovi není vlastní jen Kosmovi, ale že se podobné indicie objevují i v jiných pramenech jiné provenience. Autor tak konstatuje, že negativní náhled na prvního českého krále nebyl jen a pouze Kosmovou manýrou, ale byl patrně sdílený větší částí soudobé české společnosti. Proč tomu tedy tak bylo? Lukáš Reitinger poukazuje (ve stopách Martina Wihody) na to, jaký důraz klade Kosmas na události roku 1091, kdy Vratislav oblehl Brno. Kampan, namířená proti moravským knížatům skončila nezdarem, proti otci se postavil dokonce nejstarší syn Břetislav. Sama dikce, kterou Kosmas volí a v níž byla rozpoznána inspirace Sallustiovým popisem Katillinova spiknutí, vede k poznání, že Kosmas dění roku 1091 nahlíží jako na zásadní ohrožení přemyslovského státu. Lukáš Reitinger tak souhlasí s tezí, že zásadním problémem byl pro Kosmu Vratislavův největší úspěch, tj. samo české království. Vratislavova snaha zpřetrhat vazby s tradicí doby knížecí, mj. omezením role českých velmožů, vystoupením proti seniorátnímu ustanovení Břetislava I. a odmítnutím následnictví nejstaršího syna Břetislava (II.) ve prospěch potomků ze svazku s královnou Svatavou, tak (nejen) pro Kosmu znamenala tak dramatické porušení společenské smlouvy a samé sakrální podstaty přemyslovského státu, že vedla k celkovému odsouzení Vratislavovy vlády. Vnímání královské hodnosti jako podpory větší autonomie panovníka přitom dokládá dikce nejen Kosmovy kroniky, ale i s Vratislavem spjatých analů benediktinského kláštera v Pegau.

Jako součást boje za prosazení přemyslovského království Lukáš Reitinger interpretuje také spor mezi bratry Vratislavem a Jaromírem-Gebhardem o znovuobsazení moravského biskupství v Olomouci před rokem 1090 (sama diecéze byla podle jeho soudu Vratislavem na počátku šedesátých let 11. století toliko obnovena, nikoliv znovuzaložena). Reitinger událost nahlíží nikoliv jako příčinu nevráživosti mezi králem a pražským biskupem, naopak upozorňuje, že po faktickém neobsazení olomouckého stolce po smrti biskupa Jana třetí plochy mezi přemyslovskými bratry zmizely a král i biskup vystupovali na zahraničněpolitickém poli v úzké součinnosti. Reitinger proto soudí, že zdrojem sváru nebyla moravská diecéze, od roku 1085 vakantní, ale skutečnost, že biskup Gebhard odmítal zastávat svou roli korunátora, proto král Vratislav uvedl do Olomouce nového biskupa. Spor, který ukončila

brzká Gebhardova smrt, tak byl až důsledkem neshod mezi bratry ohledně odklonu od tradic přemyslovského státu. Proti kterým se postavili také další Přemyslovci, jimž hrozila újma: jak Vratislavův bratr, brněnský kníže Konrád, tak zřejmě odsunutý prvorozenec Břetislav (II.). Sám Břetislav II. otcovo královské dědictví až demonstrativně odvrhl, naopak se hlásil ke sv. Václavovi (Reitinger tak uvažuje, zda v době vlády Břetislava II. netkví počátky ideje o přemyslovském patronovi coby věčném vládcí země) – naopak ke královskému odkazu se hlásil další Vratislavův syn Soběslav I., ne náhodou pocházející z Vratislavova svazku se Svatavou, tj. z královské linie. Vratislavův záměr odvrhnout seniorátní ustanovení svého otce Břetislava I. Lukáš Reitinger nachází také v motivech ražeb králových denárů ze sklonku jeho vlády. O samotném charakteru Vratislavova královského důstojenství byly v minulosti vedeny také nemalé debaty. Lukáš Reitinger ve své knize konstatuje, že v soudobých pramenech nenalezl ani přímé doklady či analogie, které by umožňovaly interpretovat tento královský titul jako pouhou osobní počtu. Autor se dále snaží rozklíčovat nesrovnalosti v Kosmově líčení a datace Vratislavovy korunovace (podle Kosmy v Mohuči, podle říšských pramenů v Řezně), řešení nachází v Kosmově přizpůsobování skutečnosti cílenému negativnímu obrazu krále. Důvodem měla být podle Reitingera právě obnova moravské diecéze po uprázdnění po roce 1085. Posunutím Vratislavovy korunovace tak posílil obraz neoblíbeného Přemyslovce jakožto lháře, porušující ustanovení císařská, papežská i synodální. Obdobně pak hledá správné datum Vratislavovy pražské korunovace, sám se kloní k roku 1086. Dalším tématem se pro Lukáše Reitingera stává Vratislavův záhadný titul polského krále, který mu prameny přiznávají. I toto téma se v nedávné minulosti stalo předmětem obsáhlých diskuzí.³ Lukáš Reitinger přitom přichází s vlastním, poměrně originálním řešením, které vidí ve zkrácení paměti o vzniku tributárního vztahu v závěru vlády knížete Břetislava I., jenž byl posléze politicky využit jak Vratislavem II., tak císařem Jindřichem IV. I zde navíc svou roli sehrál kronikář Kosmas, skládající svůj příběh dějin českého národa.

Další velký tematický oddíl je zařazen problematikou Vratislavova vztahu k Vyšehradu. I to představuje tradiční téma domácí medievistiky.⁴ Vyšehrad-

³ KALHOUS, David: *Koruna česká a polská? Střetávání Boleslava II. a Vratislava II. na cestě za královskou korunou*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická, C, 50, 2001, s. 501–516; WIHODA, Martin: *Polská koruna českých králů*. Český časopis historický, 102, 2004, s. 721–744; ŽEMLIČKA, Josef: „Polská koruna“ Vratislava II., aneb čím ho (ne)mohl obdařit Jindřich IV. *Glosy ke středověké korunovační symbolice*. Český časopis historický, 104, 2006, s. 1–46.

⁴ Srov. alespoň *Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092)*. Praha 1992; *Královský Vyšehrad 2. Sborník příspěvků ke křesťan-*

ský okrsek byl úzce spjat jak se samotným Vratislavem II., jeho fundační aktivitou, tak se samotnou idejí přemyslovského království. Je proto jen logické, že prameny vyšehradské provenience skýtají jiný obraz Vratislava II. než je tomu v kronice svatovítského kanovníka Kosmy. Lukáš Reitinger to ilustruje na vyšehradské recenzi Kosmovy kroniky, z níž opisovač převzal jen část a zcela vypustil pasáže, které neladily s jeho vlastním náhledem na krále Vratislava. V souvislosti s vyšehradskou literární tvorbou Lukáš Reitinger vystupuje na podporu Bachmannovy myšlenky, že Kosmův pokračovatel, známý jako Kanovník vyšehradský, ve skutečnosti tvořil ve skriptoriu svatovítském. V neposlední řadě se Reitinger vyslovuje také k problematice vyšehradské diplomatiky či okolnostem vzniku Kodexu vyšehradského. Autor relativizuje tvrzení, že hlavním důvodem vzniku vyšehradské kapituly a přesunu panovnícké rezidence byla animozita mezi přemyslovskými bratry. Vyšehrad sám měl starší kořeny, jeho význam v dějinách země nezačíná až s Vratislavovou vládou. A především, opuštění Pražského hradu s jeho sakrálním nábojem ve prospěch biskupa by pro Vratislava znamenalo risk. Přitom na Vyšehrad nelze podle Reitingerova soudu pohlížet ani jako na soukromou rezidenci panovníka. Řešení autor opět nalézá v ideji království, ve Vratislavově snaze o založení nové vladařské a sídelní tradice, spjaté s novou královskou rodovou linií. Sympaticky však jedním dechem připouští, že nejenže si Vratislavovy hypotetické plány domýšlíme, ale také ani nevíme, zda, jak a nakolik se proměňovaly v čase či jak moc je Vratislav dokázal naplnit. Méně zřejmé už je, zda měl Vyšehrad nějakou souvislost s Vratislavovou ambicí získat pro své království arcibiskupství, jak se v literatuře zvažuje. Lukáš Reitinger shrnuje, že přímý doklad pro tento záměr postrádáme, přesto však indicie, ukazující tímto směrem existují.

Vratislav II. však zasáhl do vývoje nejen Vyšehradu, ale i dalších institucí. I zde tak Lukáš Reitinger hledá stopy paměti na prvního českého krále, aby našel oporu v proniknutí za obraz, vykreslený Kosmou. Svou pozornost tak upíná k benediktinským klášterům Hradisko u Olomouce, na Ostrově u Davle, na Sázavě i v Opatovicích nad Labem a v neposlední řadě v Pegau. V letopisech hradištského kláštera je však Vratislav zastíněn svým bratrem Otou, olomouckým knížetem, nevelký otisk panovník zanechal také v nekrologích

skému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla. Ed. NECHVÁTAL, Bořivoj – HUBER, Jiří – KOTOUS, Jan. Kostelní Vydří 2001; *Královský Vyšehrad 3. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci.* Ed. NECHVÁTAL, Bořivoj. Kostelní Vydří 2007; *Královský Vyšehrad 4. Sborník příspěvků ze semináře 940 let Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.* Ed. NECHVÁTAL, Bořivoj. Praha 2012; MERHAUTOVÁ, Anežka – SPUNAR, Pavel: *Kodex vyšehradský. Korunovační evangelista prvního českého krále.* Praha 2006.

olomouckého biskupského kostela (což je Reitingerovi oporou pro tvrzení, že moravská diecéze byla za vlády Vratislava pouze znovuobsazena). Podnětná je zde Reitingerova úvaha, zda Kosmou zmiňované privilegium moravské církve není později ztracená písemnost, doprovázející právě obnovu moravské diecéze na začátku 60. let 11. století. Naopak větší otisk zanechal Vratislav II. v kronice anonymního sázavského mnicha. Ten dobu krále Vratislava vykresluje v pozitivních barvách jako dobu rozkvětu kláštera po předchozím nelehkém čase za vlády jeho bratra Spytihněva II. a staví ji do jistého kontrastu s vládou Vratislavova syna Břetislava II. Přesto však i tyto pasáže končí konstatováním, že za Kosmou vytyčenou oponu není snadné nahlédnout.

Posledním okruhem, na který se Lukáš Reitinger zaměřuje, je ohlas Vratislavovy vlády za hranicemi jeho „regna“ – ať už v říši, Polsku anebo v Uhrách. Konstatuje, že jméno českého knížete bylo známo po celé řadě míst soudobé Evropy, samozřejmě především v důsledku Vratislavovy zahraniční politiky a zapojení do soudobých střetů na straně panovníků sálské dynastie. To ovšem předjímá i výsledný obraz českého vládce, který zpravidla nehýří jasnými odstíny, naopak je vymalován v tmavých barvách. Jak totiž Reitinger resumuje, pozornosti se českému knížeti dostalo především u příznivců papežské strany, zatímco prameny strany císařské buď chybí anebo o českém angažmá mlčí. Dokonce ani Vratislavovo povýšení na krále nevzbudilo větší ohlas, jak autor dokládá. Existují však i pozitivní ohlasy. Vratislav II. se objevuje jako donátor, vzpomínán je např. v nekrologiu opatství Weißenstephen ve Freisingu, zajímavé ohlasy, která Lukáš Reitinger podrobně analyzuje (a relativizuje tak úsudek Václava Novotného), se dochovaly letopisech kláštera Alttelle či v rukopisech řezenského kláštera sv. Jimrama. Výsadního postavení se ovšem v Reitingerově textu dostává opatství sv. Jakuba v Pegau. Se zakladatelem kláštera Wiprechtlem z Grojče pojily krále Vratislava úzké, nejen rodinné vazby, ba dokonce se český král stal spoluzakladatelem pegavské fundace. Tím si pak vysloužil bohatou pozornost tamních mnichů, jejichž memorie tvoří alespoň částečně zrcadlo kronice Kosmově. Český panovník Vratislav je jedním z hrdinů pegavských letopisů, on i jeho nejbližší rodina si vysloužili místo i na stránkách pegavského nekrologia. V této kapitole se také Lukáš Reitinger obsáhle věnuje otázce královských insignií krále Vratislava a královny Svatavy, jejich původu, významu i dalším osudům, včetně proslulého kopí, darovaného Vratislavovi císařem Jindřichem IV. po bitvě u Flarchheimu. Zde Lukáš Reitinger přesvědčivě argumentuje ve prospěch teze, že právě toto kopí, původně kopie říšského svatomořického/Longinova kopí, se posléze stalo kopím sv. Václava, které se v pramenech poprvé objevuje roku 1126 a mizí po roce 1260. Právě toto kopí mělo být podle autora jediným

pozůstatkem Vratislavova království, který pád jeho ideje přečkal a stal se součástí života Čech knížecích.

Obsáhla monografie Lukáše Reitingera představuje inspirativní, obohacující čtení. Autor zvolil vhodnou koncepci a uspěl též v její realizaci. Zdárně obsáhl široké spektrum pramenů i literatury domácí i zahraniční provenience, čemuž jistě napomohla skutečnost, že se svým tématem strávil řadu let. Sám v úvodu konstatuje, že rodný list práce je datován rokem 2004 a v průběhu let dalších si autor předpřipravil půdu řadou přípravných studií. Talent, píle, badatelská vytrvalost a heuristická poctivost jsou dále doplňovány vhodně aplikovaným interdisciplinárním přístupem. Třebaže gros Reitingеровých informačních zdrojů představují prameny písemné, autor neváhá opřít své vyprávění i o svědectví dalších pramenů a poznatků jiných vědních disciplín, které zdařile a organicky začleňuje do svého výkladu. Třebaže na první pohled text Reitingerovy knihy působí dojmem sebraných analytických studií, jejich uspořádání je funkční, přes mnohost reflektovaných témat neztrácí ze zřetelů svou hlavní linii a ve výsledku skýtá poměrně celistvý obraz životního díla knížete a krále Vratislava II., resp. historie vzestupu a pádu prvního českého království.

Nepochybně ne všechny autorovy teze budou přijaty, o řadě z nich se patrně povede (resp. měla by se vést) další diskuze. V první řadě to platí pro Reitingerův obraz Vratislavova království a interpretace Kosmova vztahu k němu, resp. samotnému králi Vratislavovi. To však nic nemění na tom, že Lukáš Reitinger vychází z hluboké znalosti pramenů a literatury, přičemž se nebojí domýšlet to, o čem prameny mlčí nebo kde si myslí, že nabízí pokřivený obraz. Podstatné je, že čtenář v textu vždy rozliší, kdy hovoří prameny a kdy sám Reitinger. Samu snahu autora vydat se jinými, než obvyklými cestami pokládám za přínosnou, nehledě na fakt, že Reitingerův text v dobrém slova smyslu provokuje k přemýšlení i nad zdánlivě vyřešenými (anebo naopak nevyřešitelnými) otázkami. Vlastně největší „výtku“ lze směřovat vůči názvu. Čtenář, který by snad očekával klasickou biografii středověkého panovníka, bude totiž dost možná zklamán. Nelze se zbavit dojmu, že vhodnější byl název původní disertační práce *Král Vratislav ve svědectví soudobých pramenů*. To však nic nemění na kvalitě obsahu. Přestože ani Lukáš Reitinger nemůže říci, že se dopídl skutečné osobnosti Vratislava II. (sám v závěru trefně přiznává, že se jedná o matný obraz, odrážející se v pokřivených zrcadlech pramenů, zvláště Kosmovy kroniky), jeho vidění (jehož subjektivitu autor nezastírá) krále Vratislava je plně legitimní a cesta, kterou k němu autor dospěl, může sloužit jako příklad k následování. České mediévistice se v posledních letech podařilo prorazit si cestu také k zahraničním

čtenářům, především prostřednictvím specializované ediční řady nakladatelství Brill, jakkoliv ne každou zde vyšlou práci je možno s klidným svědomím označit za výkladní skříň české historiografie. Jsem však pevně přesvědčen, že podobnou šanci by si zasloužila i monografie Reitingerova. Svým tématem s nepochybným zahraničním přesahem i formou a kvalitou zpracování má totiž potenciál na to, aby vstoupila do širší (středoevropské) debaty.

Mgr. Josef Šrámek, Ph.D.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Historické oddělení
Opletalova 334
500 01 Hradec Králové
Česká republika
e-mail: j.sramek@muzeumhk.cz